

УДК 91:378.4 (477.85) ЧНУ "195"

**ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ
В ЧЕРНІВЕЦЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ В 50-ИХ РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ***Чубрей О.С.**Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*

Розглядаються особливості становлення і розвитку географічної науки в Чернівецькому університеті в 50-х роках ХХ століття. Проаналізовано основні напрями наукових досліджень, охарактеризовано зміст публікацій провідних науковців географічного та геологічного факультетів Чернівецького університету в повоєнний період.

Ключові слова: географічна наука, наукові дослідження, провідні науковці, публікації, експедиція, науковий доробок.

Постановка проблеми

Географічна думка в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича зароджувалася на засадах значного природничого потенціалу та високого інтелектуального рівня, що у свій час зумовлювалося близьким географічним положенням до країн Західної Європи та високим культурно-освітнянським рівнем регіону.

Першоосновою в університеті був географічний відділ (секція), де проводились заняття з палеонтології і стратиграфії, кристалографії, мінералогії, петрографії, загальної геології, загальної географії, антропології, етнографії. Починаючи з 1940-х років на факультеті сформувалася низка напрямків наукових досліджень, зокрема: 1) створення фізико-географічної характеристики території Чернівецької області; 2) аналіз природи, населення та господарства карпатських областей; 3) картографування окремих місцевостей Буковини; 4) топоніміка регіону.

В 50-х роках ХХ ст. значна увага приділялася вивченню геології та корисних копалин Буковинських Карпат і Придністров'я, зокрема досліджувалася стратиграфія, тектоніка, петрографія, корисні копалини та ін., оскільки з 1944 р. складовою частиною вузу був геолого-грунтознавчий та географічний, а пізніше, з 1950 р. - геологічний факультет, який проіснував до 1957 року. Науковцями-геологами була зібрана величезна колекція гірських порід і мінералів, яка збереглася й до наших днів і виконує просвітницько-наукову роль у сучасних геолого-географічних дослідженнях географічного факультету. Водночас створена ґрунтознавча лабораторія, що згодом стала базою розвитку лабораторії ландшафтознавства та геохімії ландшафту. Основна частина зібраного польового матеріалу опрацьовувалась в лабораторіях географічного факультету, що слугувало основою для видання низки збірників, таких як "Матеріали комплексної експедиції по вивченню природних умов і ресурсів Українських Карпат і Прикарпаття", "Наукові записки Чернівецького університету (секція

геологічних та географічних наук)", "Наукові щорічники" тощо [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, свідчить про те, що ще існують малодосліджені джерела, які стосуються становлення та розвитку географічної науки в Чернівецькому університеті після Великої Вітчизняної війни. Дослідженню даної теми присвятили свої праці такі видатні науковці як В.О. Джаман, Я.І. Жупанський, М.Д. Заячук, К.Й. Кілінська, В.П. Руденко [1].

Практичне значення полягає в можливості залучення результатів дослідження для вивчення історії географічної науки в Україні та Чернівецькому університеті, зокрема.

Таким чином, мета цієї статті - розкрити особливості становлення і розвитку географічної науки в Чернівецькому університеті в 50-их роках ХХ століття. Проаналізувати основні напрями наукових досліджень, охарактеризувати зміст публікацій провідних науковців географічного та геологічного факультетів Чернівецького університету в повоєнний період.

Виклад основного матеріалу

Нами проведено детальний аналіз основних напрямів наукових досліджень географічного та геологічного факультетів Чернівецького університету в 50-их роках ХХ століття.

Починаючи з 1950 року, науковці-географи та геологи Чернівецького університету працювали над проблемою вивчення історії, економіки і природних ресурсів Карпат і Прикарпаття. Слід відзначити, що південна частина Українських Карпат і Прикарпаття була "білою плямою" на карті Європи і не піддавалася науковим дослідженням. Тому перед науковцями стояло завдання - за найкоротший термін оцінити не тільки все багатство природних умов краю, але й виявити шляхи найбільш раціонального їх використання.

У 1951 році в Чернівецькому університеті створена комплексна експедиція в складі загонів: - ґрунтово-геоморфологічного;

- економіко-географічного;
- екологічного;
- ботанічного;
- геолого-хімічного;
- гідролого-кліматичного;
- історико-філологічного.

Дослідження проводились, як на території Сторожинецького району, розташованого в найменш вивченій на той час частині Карпат і Прикарпаття, так і в сусідніх районах для дослідження цілого ряду питань, передбачених програмою.

Короткий огляд наукових результатів діяльності вище зазначених загонів комплексної експедиції вказує на велику практичну і теоретичну цінність цілого ряду робіт, актуальну наукову тематику і необхідність розширення і поглиблення комплексних досліджень [2].

Впродовж 1951 року на географічному факультеті діє 4 кафедри: кафедра економічної географії, фізичної географії, геоморфології, гідрології і кліматології. На цих кафедрах працює 12 наукових співробітників, з яких 3 на посаді доцента.

Вагому частку наукового доробку географічного факультету припадає на кафедру фізичної географії. Впродовж 1951 року науковцями кафедри проводиться систематизація та аналіз результатів комплексної експедиції. Зокрема, доцент кафедри К.І. Геренчук і старший викладач С.Е. Ющенко взяли участь у міжобласній конференції по комплексному вивченню історії, економіки і природи Карпат і Прикарпаття де виступили з науковими доповідями на тему: "Природні ландшафти Чернівецької області й питання їх перетворення", "До методики комплексних географічних досліджень" (К.І. Геренчук), "Карти природи Чернівецької області" (С.Е. Ющенко).

Підсумком наукової роботи Геренчука К.І. є такі праці "Опыт тектонической интерпретации общей орогидрографической схемы Русской равнины", "О тектонической обусловленности орогидрографии равнины", "Природный ландшафт Прикарпаття и задачи его преобразования", "Морфотектоника УССР". В цей же час доцент К.І. Геренчук працює над своєю докторською дисертацією. Він закінчує її розділ - "Очерк истории развития методов геоморфологического анализа тектоники Русской равнины". Також під керівництвом Каленика Геренчука його учні, старші викладачі кафедри - С.І. Приходський та М.С. Кожуріна підготували до захисту свої кандидатські дисертації. Старший викладач С.Е. Ющенко закінчив перший розділ своєї кандидатської дисертації "Комплексне картографування

Чернівецької області". Під керівництвом К.І. Геренчука старший викладач С.І. Приходський провів геоморфологічний аналіз тектоніки Прикарпаття.

На кафедрі геоморфології в 1951 році (зав. кафедрою доцент Іванов Б.Н.) підготовлено до друку такі основні публікації як "Некоторые особенности физикогеографической обстановки территории городов Черновицкой области", "Проблемы борьбы с оползнями и эрозии в предгорьях и горных районах Черновицкой области", "К вопросу о современном состоянии некоторых морских лиманов".

Підсумком наукової роботи викладачів геологічного та географічного факультетів Чернівецького університету в 1951 році є вихід в світ чергового тому збірника геолого-географічної серії Наукових записок університету. В ньому опубліковані такі роботи доцента К.І. Геренчука як "Оротектоника УССР" і "Природні ландшафти Прикарпаття і шляхи його перетворення", працівника сейсмічної станції Г.В. Бруснецова "Роль атмосферного тиску в змінах нахилів земної поверхні" та інші [3].

1952 рік ознаменувався плідною працею науковців географічного та геологічного факультетів Чернівецького університету. В цей час продовжується аналіз результатів комплексної експедиції та видано ряд праць: "Природные ландшафты Черновицкой области и вопросы их преобразования", "К методике комплексных географических исследований" (доц. К.І. Геренчук), "Карты природы Черновицкой области" (ст. вик. С. Ющенко), розроблена карта природних умов Сторожинецького району.

Вийшли в світ праці доцент Іванова Б.Н. "Некоторые особенности физикогеографической обстановки территории городов Черновицкой области", "Проблемы борьбы с оползнями и эрозией в предгорьях и горных районах Черновицкой области", ассистент Александровский Т.П. опублікував працю "К вопросу о современном состоянии некоторых морских лиманов".

Підготовлено до друку черговий том геолого-географічної серії Вчених записок університету. Розпочата робота по геоморфологічному аналізу тектоніки Прикарпаття.

Завідувач кафедрою економічної географії, кандидат географічних наук Новіцкий В.А. опублікував працю "Экономическая характеристика хозяйства Черновицкой области". Старший викладач Міронова Є.В. закінчила роботу над дисертацією по темі "Сельское хозяйство Англии. Экономико-географический очерк" [4].

В 1953 році науковцями географічного факультету також проведено ряд наукових

досліджень. Зокрема, на кафедрі геоморфології за матеріалами виробничої практики складений типовий розріз різних районів СРСР. Також систематизовано бібліографію по Карпатах и Прикарпаттю, складено типові розрізи районів СРСР. Відбувається подальший аналіз результатів комплексної експедиції Чернівецького університету.

На кафедрі фізичної географії розробляється методика проведення практичних занять з предмету "Фізична географія", удосконалюється програма проведення навчальних та педагогічних практик.

Науковцями кафедри проведено дослідження ґрунтів Новоселицького, Кельменецького та Сокирянського районів Чернівецької області на площі 149 тис. га вартістю 350 тис. крб. Заплановано дослідження Новоселицького району на площі 36 тис. га вартістю 67 тис. крб. Впродовж наступних років планується прийняти участь у дослідженні ґрунтів інших районів Чернівецької області. Дані дослідження несуть як теоретичний так і прикладний характер. За результатами досліджень складено карти ґрунтів і подані рекомендації агроміроприємств, що дасть можливість детально вивчити природу Чернівецької області та раціонально використовувати ґрунти досліджуваного регіону.

В 1953 році науковий колектив кафедри геоморфології Чернівецького університету займається дослідженнями ландшафтів, геоморфологічної будови та ґрунтів Карпат. Зокрема вивчались основні питання закономірностей фізико-географічних і геоморфологічних рис Карпат і Прикарпаття. На базі цих досліджень колектив кафедри зосередив свою роботу на таких основних напрямках:

- вивчення сучасних яружно-ерозійних явищ на території Станіславського економічного району з вивченням зонально-географічних міроприємств по боротьбі з ними;

- наукове обґрунтування рекомендацій по раціональному використанню земель колгоспів Чернівецької і Одеської областей;

- вивчення ґрунтового покриву території Станіславського економічного району.

Керівникам сільськогосподарських підприємств передано 75 детальних описів ґрунтів територій колгоспів 3-ох районів Чернівецької області з рекомендаціями щодо їх раціонального використання. За результатами досліджень опубліковано 115 статей, в тому числі 25 наукових доповідей.

Науковці кафедри підтримують тісний зв'язок з Пекінським і Нанкінським університетами

Китайської Народної Республіки і Інститутом Географії Академії Наук КНР [5].

На кафедрі гідрології та кліматології в цей період також проводиться плідна наукова робота. Так, вивчено рідкий і твердий стан річок Карпат та Прикарпаття, виявлено умови для проведення гідротехнічних робіт (будівництво гідроелектростанцій, боротьба з розмивом ґрунтів, проаналізовано можливості використання річок для сплаву лісу, водопостачання в містах як для промислових так і для комунальних потреб). Проведено гідрографічне районування Карпат і Прикарпаття з метою вивчення використання руслових процесів та регулювання русел рік. Дане дослідження дало можливість узагальнити відомості про гідрологічні ресурси досліджуваного регіону. Проведені наукові дослідження у галузі гідрології узгоджені з Академією наук УРСР.

Також науковцями кафедри гідрології та кліматології здійснено кліматичне та агрокліматичне вивчення території західних областей України, продовжується робота над агрокліматичним атласом Чернівецької області. В період дослідження кадровий потенціал кафедри збагатився на 4 наукові співробітники - кандидати географічних наук (2 гідролога і 2 кліматолога).

Висновки

Виходячи з вище викладеного слід зазначити, що наукові дослідження географічного та геологічного факультетів в 50-их роках ХХ століття носили прикладний характер. Зокрема, в Сторожинецькому районі Чернівецької області за участі агрономів, меліораторів, голів колгоспів та інших працівників сільського господарства а також науковців географічного факультету за підсумками комплексної експедиції проведено наукову конференцію. Науковці розробили наукові рекомендації щодо раціонального використання природних ресурсів адміністративного району, також склали карту природних умов. Була розпочата робота по вивченню природних умов Вашківського району.

До досліджень, які виконували кафедри географічного та геологічного факультетів Чернівецького університету на замовлення виробничих організацій і підприємств, залучалися студенти, що брали участь у вивченні несприятливих природних процесів у Карпатах, ґрунтів західних і південних регіонів України, сільського господарства Чернівецької області.

За підсумками проведених досліджень видані матеріали щорічних наукових сесій університету, зокрема "Вісті Чернівецького відділу Українського географічного товариства". Викладачі й працівники брали участь у підготовці важливих Всеукраїнських видань ("Історія міст і сіл Української РСР",

том "Чернівецька область", "Географічна енциклопедія України").

Наприкінці 50-х років з ініціативи кафедри економічної географії відбулася перша міжвузівська нарада-конференція з вивчення перспектив розвитку продуктивних сил Чернівецької, Івано-Франківської, Дрогобицької і Закарпатської областей, методики економіко-географічних досліджень господарства. В цей же час проведено міжвузівську конференцію, присвячену питанням кліматичних і водних ресурсів Українських Карпат [1].

Поряд з значними науковими доробками на географічному факультеті в повоєнний період відчувалось і ряд проблем. Насамперед значною перешкодою для проведення наукової роботи на факультеті була відсутність відповідних баз практик та ряду лабораторій, таких як аеросиноптична, гідрологічна.

Недоцільний розподіл території Західних областей України між Чернівецьким і Львівським університетами, який було прийнято на Київській нараді, зовсім не враховував наукові інтереси і виконанні дослідження географічного факультету Чернівецького університету по Станіславському економічному районі і Західних областях УРСР.

Варто зазначити, що проблеми які існували в 50-их роках ХХ століття в Чернівецькому університеті є актуальні і сьогодні. Насамперед вони стосуються недостатнього фінансування наукових досліджень, низького рівня наукової та

видавничої діяльності, зменшенню кількості польових досліджень та ін. [6].

Список літератури

1. Джаман В. До питання про розвиток географічної думки в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича / В. Джаман, Я. Жупанський, К. Кілінська, В. Руденко // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. - Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. - Випуск 5 (1). - С. 15-17.
2. Чубрей О. Результати роботи першої комплексної експедиції науковців Чернівецького університету на Прикарпатті / О. Чубрей // Питання історії науки і техніки: збірник наукових праць. - К., 2008. Вип. 4(8). - С. 34-37.
3. Тематические карточки научноисследовательской работы географического факультета 1951 год - Державний архів Чернівецької області - Ф.82. - Оп.9. - Спр.207.
4. Тематические карточки научноисследовательской работы географического факультета 1952 год - Державний архів Чернівецької області - Ф.82. - Оп.4. - Спр.173.
5. Тематические карточки научноисследовательской работы географического факультета 1953 год - Державний архів Чернівецької області - Ф.82. - Оп.9. - Спр.232.
6. Отчет докладов научных работников ЧГУ, представленных на первую межобластную конференцию. - Державний архів Чернівецької області - Ф.82. - Оп.9. - Спр.376.

Чубрей А. Особенности становления и развития географической науки в Черновицком университете в 50-х годах ХХ века. Рассматриваются особенности становления и развития географической науки в Черновицком университете в 50-х годах ХХ века. Проанализировано основные направления научных исследований, охарактеризовано содержание публикаций ведущих научных сотрудников географического и геологического факультетов Черновицкого университета после войны.

Ключевые слова: географическая наука, научные исследования, ведущие научные сотрудники, публикации, экспедиция, научное наследие.

Chubrey O. The peculiarities of formation and development of geographical science in the Chernivtsi university in 50's of the twentieth century. The article deals with the peculiarities of formation and development of geographical science in Chernivtsi University in 50th years of the twentieth century. The main directions of scientific research were analyzed as well as the content of publications of the leading scientists of the geographical and geological faculties of Chernivtsi University in the postwar period.

Key words: geographical science, scientific research, leading scientists, publications, expedition, scientific contributions.